

**UNIVERSITATEA „BABEȘ-BOLYAI”
CLUJ-NAPOCA
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE**

Dezvoltarea gândirii critice în relația cu tehnologia
folosind filosofia pentru copii

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

**Conducător de doctorat:
Prof. univ. dr. Mihaela Frunză**

**Student-doctorand:
Liana Fanca (Precup)**

Cluj-Napoca
2024

Relația cu tehnologia este una dintre provocările zilelor noastre, amplificată de apariția pandemiei în timpul căreia tehnologia și-a făcut loc în viața noastră și mai mult decât înainte. Dacă prezintă dificultăți chiar și pentru adulții care își construiesc relația cu tehnologia, e cu atât mai provocatoare pentru adulții părinți care sunt responsabili, pe lângă relația proprie cu tehnologia și relația proprie cu copiii lor, de relația copiilor lor cu tehnologia. Diferențele dintre perspectivele părinților și cele ale copiilor sunt mari și sunt, uneori, amplificate de diferențe de abilități de folosire a tehnologiei, datorate nivelului diferit de acces, de exersare, de interes, sau datorită vârstei la care începe această relație. Nevoia de înțelegere a tehnologiei și de adaptare la aceasta pentru adulții de ieri și de azi, e posibil să fie foarte diferite față de nevoia de înțelegere și adaptare la tehnologie pentru adulții de mâine. Lucrarea de față încearcă să aducă o contribuție în dezvoltarea gândirii critice necesare în această relație și face asta prin dezvoltarea unui program de filosofie cu copiii dedicat relației cu tehnologia, numit PhiloTECH. Acest program expune în paralel un grup de copii și părinții lor la aceleași teme de discuție despre tehnologie și prezența ei în viața noastră, dezvoltând astfel gândirea critică pentru fiecare dintre participanții la aceste discuții, părinți sau copii. În plus, își propune să creeze astfel o punte de comunicare între părinți și copii în ce privește tehnologia, prin crearea de subiecte comune, de termeni comuni și de gândit din perspectiva celuilalt.

Teza de la care am pornit în această călătorie este aceea că participarea la un program de filosofie pentru copii destinat relației cu tehnologia ajută la dezvoltarea gândirii critice a copiilor de vârstă școlară în relația cu tehnologia. Filosofia pentru copii este o temă destul de nouă și destul de rar întâlnită în lume și în România. La nivel mondial primele dezvoltări ale temei au început aproximativ în anii 70, iar în România în ultimii 15 ani. Dezvoltarea gândirii critice prin filosofia pentru copii este foarte relevantă pentru dezvoltarea sistemului de educație oferit generațiilor care urmează, deoarece oferă un model foarte simplu de aplicat, iar beneficiile pe termen lung sunt majore. O generație de adulți care a trecut în școală sau în afara școlii printr-un sistem de filosofie pentru copii, va fi o generație care știe să asculte

și știe să-și exprime puncte de vedere, o generație care poate să-și schimbe punctul de vedere atunci când este întâmpinată de dovezi. Pe lângă importanța dezvoltării critice pentru fiecare individ în parte, e foarte importantă și dezvoltarea unei societăți cu o gândire critică avansată.

Filosofia cu copiii poate să contribuie la dezvoltarea gândirii critice în cazul relației cu tehnologia. Avem pe de o parte fascinația copiilor față de tehnologie, față de toată noutatea pe care o aduce, față de beneficiile pe care le are și prin care uneori ușurează viața de zi cu zi, față de toate jocurile și activitățile de amuzament oferite și avem, pe de altă parte, o conștientizare treptată a părinților despre nevoia de dezvoltare a abilității de a folosi tehnologia pentru joburile viitorului, iar în acest context de multiple forțe pro-tehnologie, riscul de pierdere a echilibrului în relația cu tehnologia e crescut. Pentru a păstra un echilibru, gândirea critică poate să ajute. În dezvoltarea accelerată a tehnologiei opiniile sunt diferite, chiar contrare, de la o nevoie de a reduce cât mai mult această accelerare și de a reglementa orice pas ce ține de dezvoltarea tehnologiei, până la o încredere extremă în beneficiile pe care le poate aduce tehnologia și lipsa nevoii oricăror reguli. Pentru că e puțin probabil că accelerarea dezvoltării tehnologice poate fi oprită, pentru a găsi balanța între cele două extreme, avem nevoie de gândire critică și avem nevoie de etică în deciziile care se iau referitor la tehnologie.

Lucrarea abordează în primul capitol relația omului cu tehnologia și felul în care este văzută aceasta de diferiți filosofi, printre care și Heidegger sau Don Ihde. Am studiat abordări mai vechi în ce privește tehnologia, dar și cele mai recente curente care exprimă public opinii despre tehnologie, printre care altruismul eficient și acceleraționismul eficient. Am văzut cum dezvoltarea necontrolată a tehnologiei a adus prejudicii biosferei, am văzut în cercetările prezentate că influențele reciproce dintre tehnologie și etică sunt mult întâlnite între interesele filosofilor care au scris despre relația omului cu tehnologia. Cred că tehnologia nu poate exista independent de etică și are nevoie de o ajutorul eticii, chiar dacă asta implică o frânare, mult criticată de tehnio-optimiști. Etica trebuie să fie parte din „sistemul de operare” în care se iau deciziile despre tehnologie, după ce analizăm suficient „întrebarea despre tehnologie”, așa cum a făcut și Heidegger. O funcționare bună a lucrurilor nu cred că înseamnă un război sau o confruntare între tehnologie și etică. E nevoie

de o etică ce poate să funcționeze și să fie adoptată de această tehnologie. Mințile care dezvoltă în continuare tehnologia au nevoie de această etică adaptată la o continuă ambiguitate. Această etică ce poate funcționa în relația om-tehnologie avansată e și mai importantă în contextul în care tehnologia poate să ajungă la nivelul de a se produce singură, de a-și crea propriul sistem etic.

Capitolul al doilea abordează relația copiilor cu tehnologia și diferențele între copii și adulți, inclusiv conceptele de nativi digitali și emigranți digitali. Uneori responsabilitatea părinților față de relația copiilor lor cu tehnologia se așază peste o relație neclară, în formare, a părinților înșiși cu tehnologia. O atracție care poate duce uneori la dependență, renunțări care au nevoie de susținere din partea celor din jur, contexte în care părinții se simt ca niște copii care caută ajutor în responsabilitatea altora. Gândirea critică față de acest subiect e utilă părinților, la fel cum e foarte important ca deciziile despre relația copiilor lor cu tehnologia să fie luate într-un dialog. A balansa opinia specialiștilor cu ascultarea experienței copiilor, despre cum spun ei că petrec timp în media, poate aduce o creștere a relevanței și siguranței lor online. Copiii care cresc într-o relație sănătoasă cu ecranele, sprijiniți de părinți, își dezvoltă reziliența online, învață să-și poarte de grijă singuri atunci când sunt online și își pot forma o cetățenie digitală, pe lângă cea din pașaport, pentru a avea grijă de sine și de ceilalți oameni care sunt online. Deschiderea dialogului cu copiii și includerea opiniei copiilor în decizia despre cum poate acest timp să devină relevant pentru prezentul și viitorul lor, poate duce la crearea unor reguli împreună cu ei, reguli ce se referă la „unde”, „când”, „cât”, „cum”, „de ce”, reguli care să evite riscul de a fi manipulați de media (risc pe care îl au și adulții, de altfel), reguli despre conectarea online cu persoane pe care nu le cunosc în viața reală și riscurile asociate acestor conectări. Acest proces este unul de creștere a gândirii critice a copiilor referitoare la relația lor cu tehnologia, și îi poate ajuta, pe termen lung, să învețe să creeze singuri limitări și reguli de care pot avea mare nevoie în relația cu complexitatea tehnologică.

Dincolo de păreri individuale, am analizat ce spune un studiu publicat în anul 2023 de Ofcom, despre folosirea media și atitudinea față de media la părinți și copii din Marea Britanie pe parcursul anului 2022. Am studiat fricile părinților referitoare la relația copiilor lor cu tehnologia, la fel cum am studiat și rolul pe care îl are tehnologia în crearea abilităților

viitorului, iar atitudinea părinților față de tehnologie se formează și în contextul acestor factori.

În capitolul al treilea am studiat disciplina filosofie pentru copii și dezvoltarea ei în România și în lume. Am analizat conceptul de gândire critică și rolul pe care îl are în viața noastră, asociat uneori cu idealuri liberale sau dezvoltarea competențelor unor cetățeni rezonabili, alteori cu rezolvarea practică de probleme. Gândirea critică, chiar dacă nu e suficientă, e un factor care ajută la învățarea oricărei discipline și e un termen esențial pentru Matthew Lipman, părintele filosofiei pentru copii, care a dezvoltat conceptul de comunitate de investigare sau mișcările gândirii, instrumente descrise în acest capitol și care au fost și sunt folosite de practicienii disciplinei filosofie pentru copii. Am văzut cum United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) au ca misiune deservirea solidarității intelectuale și morale a umanității, acceptarea și promovarea cunoașterii, ca un tot și cum în această viziune, rolul filozofiei e considerat incontestabil. Un element important ce ține de gândirea critică este acela de a face diferența între credințe și opinii, între „cred că e adevărat” și „e adevărat”, dar e important ca, în educația copiilor, pe lângă gândirea critică să fie încurajată și gândirea purtătoare de grijă. Astfel cresc șansele ca sistemul educațional să „producă” niște adulți compleți care pot să ia decizii înțelepte despre relația lor cu tehnologia sau alte relații care există sau care pot apărea în viitor.

În capitolul al patrulea am descris crearea și implementarea programului de filosofie cu copiii creat pentru dezvoltarea gândirii critice în relația cu tehnologia, numit PhiloTECH. Programul s-a desfășurat în prima jumătate a anului 2021, și datorită limitărilor pandemiei, toate întâlnirile s-au desfășurat online prin platforma Zoom. Participarea la aceste întâlniri a fost gratuită. Au fost înscriși 27 de copii cu vârste între 9 și 13 ani. Printre copiii participanți am avut atât copii pasionați de jocuri video, cât și copii care ar alege oricând o carte sau jocul în parc. În ce privește accesul la tehnologie digitală, celebrul *screentime*, printre participanți am avut atât copii care au *screentime* nelimitat de părinți, dar și copii care au *screentime* limitat, sau zero. Desfășurarea în online a întâlnirilor mi-a permis să avem ca participanți copii vorbitori de limba română din diferite orașe ale României și din alte țări. Am creat două grupuri experimentale: un grup de copii care au participat la mai mult de 3 întâlniri de filosofie pentru copii înainte de PhiloTech, care erau familiarizați cu temele, metodele și cu

cei alți participanți din grup (grupul V) și un grup de copii care nu au mai participat la sesiuni de P4C și care și-au început experiența de mici filosofi în acest program (grupul N). Pentru a putea urmări cu o cât mai bună claritate evoluția copiilor participanți, am creat la început întâlniri separate, pe teme propuse, pentru cele două grupuri, adaptând metodele și discuția la nevoile grupului. A fost obținut acordul părinților pentru înregistrarea acestor întâlniri, pentru transcrierea lor și analiza conținutului exclusiv în scop de cercetare. În paralel am desfășurat o serie de întâlniri cu părinții, pornind de la aceleași subiecte, adaptate, desigur vârstei și intereselor părinților. Programul PhiloTECH a fost gândit ca o serie de cinci întâlniri cu teme legate de tehnologie. Ultima dintre aceste teme a durat de fapt două întâlniri datorită interesului foarte mare arătat de către copii pentru temă. Văzând că subiectul nu putea fi epuizat în discuțiile unei întâlniri am decis să ne vedem din nou la interval de o săptămână. Pentru că de cele mai multe ori întâlnirile P4C încep cu un stimul relevant, am creat o poveste în cinci episoade care includ povești și întâmplări în care personajul principal, Alex, trăiește mici momente care pot să ducă gândul și discuția înspre tehnologie. Lipman considera că apropierea față de personajele din povestea stimul poate să favorizeze implicarea copiilor în discuție și înțelegerea problemelor prin care aceștia trec. Astfel încât, personajul Alex a fost creat având mai multe caracteristici demografice comune cu copiii participanți, pornind de la vârstă, și gender-ul nedefinit prin alegerea numelui „Alex”, care poate fi asociat cu oricare dintre genuri, până la diferite interese ale copiilor sau întrebări și probleme cu care se confruntă, situații de bullying, cărți pe care le citește, jocuri pe care le joacă etc. Capitolul al patrulea analizează desfășurarea și rezultatele acestui program, iar la această analiză calitativă se adaugă și o notă de analiză cantitativă prin chestionarul aplicat înainte și după programul PhiloTECH. În anexele lucrării se pot vedea transcrierile sau rapoartele întâlnirilor, precum și analiza răspunsurilor chestionarului aplicat.

Fiecare relație părinte-copil-tehnologie, este o oglindă a relației umanității cu tehnologia și au multe puncte în comun, dar și multe elemente din care se pot folosi învățături. În aceste relații sunt implicați uneori oameni care simt că misiunea lor este să frâneze evoluția tehnologiei și alții oameni care simt că tehnologia poate și trebuie să salveze lumea ar trebui să aibă un dialog real și o deschidere de a învăța unul de la altul. Indiferent de credințele acestor oameni, evoluția tehnologiei se întâmplă în continuare. În contextele de complexitate schimbătoare, cum e cel al dezvoltării accelerate a inteligenței artificiale, crește

anxietatea și scade gândirea critică, iar programul PhiloTECH poate să fie un sprijin real pentru copii sau pentru părinți. Relația cu tehnologia ar putea fi mai ușor de construit dacă am considera-o o relație printre altele, o relație care are nevoie de etică și gândire critică, la fel cum toate relațiile noastre au nevoie de etică și de gândire critică.

CUPRINS:

Cuprins	2
Lista figurilor și tabelor	3
Introducere	5
Motivarea alegerii temei. Preocupările științifice personale și experiențe de cercetare preliminară	8
Actualitatea și însemnătatea cercetării temei	10
Presupoziții teoretice și metodologice	10
Formularea problemei de cercetare	12
Teza de cercetare și ipoteze	12
Etapile cercetării	13
Limite posibile ale cercetării: avantaje și dezavantaje	17
Capitolul I. Relația omului cu tehnologia în contextul cercetărilor științifice	18
Optimism și pesimism în relația cu tehnologia	19
Despre neutralitatea tehnologiei. Tehnologia între artificial și natural	28
Heidegger și mijlocul care devine scop	32
Pluralismul de viziuni despre tehnologie și influențe culturale	35
Ihde și tipuri de relații cu tehnologia	38
Filosofia altruismului eficient	42
Acceleraționismul eficient	53
Etică + tehnologie = <3	61
Capitolul II. Relația copiilor cu tehnologia în contextul cercetărilor științifice	67
Nativi digitali și imigranți digitali	68
Părinți și copii în vremea digitalului	73

Joc, jocuri și jucării în epoca digitală	85
Îngrijorările părinților sau cum să mergi cu frâna de mână trasă	88
Abilitățile viitorului	94
Abilități ce se câștigă prin expunerea la tehnologie	104
Capitolul III. Filosofia cu copiii și rolul ei în dezvoltarea gândirii critice	115
Filosofia pentru copii, de la începuturi și până acum	115
Beneficiile gândirii critice la elevi	120
Comunitatea de investigare	133
Mișcările gândirii sau ce vedem dacă ne gândim la gândire	136
De ce să faci filosofie cu copiii?	148
Capitolul IV. Cercetarea empirică. Programul PhiloTECH	151
De ce să faci filosofie cu copiii pentru relația copiilor cu tehnologia?	151
PhiloTECH copii. Conținutul și organizarea programului	153
Întâlnirile PhiloTECH cu grupul Bruxelles	194
Analiza chestionarului PhiloTech 2021	196
Întâlnirile PhiloTECH cu părinții	203
Concluzii	209
Anexe	215
Anexa 1 – Stimulii PhiloTECH pentru copii. Poveștile cu Alex.	216
Anexa 2 – Stimulii PhiloTECH pentru părinți.	222
Anexa 3 – Transcriere PhiloTECH N1 - 17 februarie 2021	228
Anexa 4 – Transcriere PhiloTECH V1 - 18 februarie 2021	237
Anexa 5 – Zoom Chat PhiloTECH V1 - 18 februarie 2021	253
Anexa 6 – Transcriere PhiloTECH N2 - 17 martie 2021	257
Anexa 7 – Transcriere PhiloTECH V2 - 18 martie 2021	265
Anexa 8 – Transcriere PhiloTECH N3 - 14 aprilie 2021	278
Anexa 9 – Transcriere PhiloTECH V3 - 15 aprilie 2021	288
Anexa 10 – Transcriere PhiloTECH N4 - 12 mai 2021	303
Anexa 11 – Transcriere PhiloTECH V4 - 13 mai 2021	320
Anexa 12 – Transcriere PhiloTECH P5-1 - 10 iunie 2021	332
Anexa 13 – Transcriere PhiloTECH P5-2 - 17 iunie 2021	346

Anexa 14 – Analiza răspunsurilor chestionarului PhiloTECH 2021	359
Anexa 15 – Raport al întâlnirilor PhiloTECH 2021 cu grupul Bruxelles	396
Anexa 16 – Raport al întâlnirilor PhiloTECH 2021 cu părinții	403
Anexa 17 – Raport P4C Grigorescu - 14 februarie 2019	408
Anexa 18 – Transcriere Ceebie 4 – BJC Grigorescu – 14 noiembrie 2019	415
Bibliografie	427
Bibliografie primară	427
E-bibliografie	432

CUVINTE CHEIE: tehnologie, filosofie pentru copii, gândire critică, relația cu tehnologia, etică, educație, viitor